

Kerkelijke tucht – met name met betrekking tot randkerkelijken.

Inleiding

Het onderwerp, waarmee we ons nu mee bezig houden, is bepaald niet populair. De eerste associaties die boven komen bij het horen of lezen van het woord tucht zijn waarschijnlijk tuchtiging, tuchthuis, tuchtschool e.d. – begrippen die ronduit negatief geladen zijn.

Nu is het in het opschrift voorzien van het bijvoeglijk naamwoord ‘kerkelijk’. Helaas wordt het daar niet per definitie minder negatief door. We hebben immers in onze eigen kerkelijke geschiedenis (1944, 1969) bepaalde ervaringen met kerkelijke tucht gehad, die nogal traumatiserend zijn geweest. Ook al had dat met name met een bijzondere vorm van tucht, nl. de leertucht, te maken. Maar hoe dat ook zij, het heeft de aantrekkelijkheid van ons onderwerp niet vergroot.

Heb jij in jouw gemeente ervaring met tucht?

Toch is het juist het kerkelijk karakter van de tucht dat haar zo bijzonder zou moeten maken. En dat zou de kerk als gemeenschap ook moeten onderscheiden van elke andere gemeenschap dan ook. Nu is het mogelijk de kerk, evenals elke andere willekeurige gemeenschap, te bezien vanuit sociologisch gezichtspunt. Dat gebeurt bijvoorbeeld in ‘De stille revolutie’ van G. Dekker.¹⁾ Daarin beschrijft Dekker de ontwikkelingen in de Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN) na de Tweede Wereldoorlog. Hij signaleert als één van de kenmerken van die ontwikkeling, dat de tucht binnen deze kerken nagenoeg niet meer functioneert. Hij concludeert dat uit het feit dat volgens de statistieken het getal van hen die van de gemeenschap der kerk zijn afgesneden vrijwel tot nul is gedaald. Bovendien, zo stelt hij vast, zijn de formulieren voor afsnijding en wederopneming van afgesnedenen sinds 1955 niet meer herzien. En in de in 1980 herziene Orden van dienst komen ze ook niet meer voor.²⁾

Verderop verbindt hij daaraan de vraag of, uit sociologisch gezichtspunt bezien, vanwege het ontbreken van de tucht het bestaan van de GKN niet op het spel staat. Hij baseert zich daarbij op een studie van J.A.A. van Doorn en C.J. Lammers, ‘Moderne sociologie – Een systematische inleiding’, Utrecht/Antwerpen 1976.³⁾ Deze beide sociologen noemen een viertal processen, die een zekere mate van duurzaamheid van de sociale structuur waarborgen.

Als eerste noemen ze het proces van *cultuuroverdracht*. Elke gemeenschap wordt geconfronteerd met nieuwelingen, die ingelijfd moeten worden. De vraag is dan of zo’n gemeenschap in staat is aan een volgende generatie een pakket van normen en waarden, verwachtingen en doeleinden intact over te dragen. Als ze daar niet in slaagt vormt dat een bedreiging voor haar voortbestaan.

Het tweede proces, daar nauw aan verbonden, is dat van de *sanctionering*. Immers, de normen van de gemeenschap moeten ook worden nageleefd. En daar is een zekere mate van dwang voor nodig, omdat anders de kans groot is dat steeds meerderen zich niet aan de geldende regels houden.

Als Dekker dit gaat toepassen op de GKN constateert hij, dat de overdracht van de traditionele cultuur sterk in omvang en intensiteit is afgenomen. En dat zeker de *sanctionering* ‘als middel van sociale controle’ daar niet meer functioneert.⁴⁾ Hij kan daarom slechts concluderen ‘dat de continuïteit van het kerkelijk leven en dus het bestaan van de Gereformeerde Kerken ... wordt bedreigd’.⁵⁾

Wat spreekt je wel/niet aan in deze sociologische benadering van de kerk?

¹⁾ G. Dekker, De stille revolutie. De ontwikkeling van de Gereformeerde Kerken in Nederland tussen 1950 en 1990, Kampen 1992

²⁾ a.w., blz. 70.

³⁾ a.w., blz. 93v.

⁴⁾ a.w., blz. 95v.

⁵⁾ a.w., blz. 97.

Hoewel er van de Nederlands Gereformeerde Kerken op dit punt geen statistieken bekend zijn, zal het beeld dat wij vertonen op dit punt waarschijnlijk wel niet zo heel veel verschillen van dat van de GKN. Vast en zeker is er in de tweede helft van de vorige eeuw ook bij ons sprake geweest van een sterke afname van het aantal tuchtprocedures.

De vraag is of dat het gevolg is van een gezonder kerkelijk leven of van het feit dat ook in onze kerken een andere geest is gekomen. Dit kan wellicht zijn begonnen als een begrijpelijke reactie op bepaalde praktijken, die ongetwijfeld de kerkelijke tucht in een kwade reuk hebben gebracht. Het boek van Agnes Amelink, 'De Gereformeerden'⁶⁾, is in dit opzicht illustratief. Zij wijdt een heel hoofdstuk aan de tucht, zoals die in de Gereformeerde Kerken gebruikelijk is geweest, onder de veelzeggende titel 'In het gareel'.⁷⁾ Het meest bekend is wel geworden de tucht die werd toegepast bij de zgn. 'gedwongen huwelijken'. Als een meisje zwanger was van haar vriend of verloofde moest het stel eerst bij de kerkenraad te biecht. En in de kerkdienst waarin hun huwelijk werd afgekondigd moesten ze vooraan zitten en soms zelfs voor het front van de gemeente opstaan. Velen hielden daar hun leven lang vreselijke herinneringen aan over. Verder ging de tucht voornamelijk over zaken als de ontheiliging van de sabbat (reizen, werken of zelfs schaatsen op zondag), kermis- en cafébezoek, e.d. De tuchttoefening had vooral betrekking op uiterlijke dingen, met het gevaar dat ze verbleekte tot het handhaven van burgermansfatsoen en het goede imago van de kerkelijke gemeente. Tucht als een vorm van sociale controle met een bedenkelijke spruitjeslucht.

Tegelijk zullen we ons moeten afvragen of het in diskrediet raken van (het spreken over) de tucht ook niet een uiting is van een geest van individualisme en van een bepaalde vorm van verdraagzaamheid, die gekenmerkt wordt door verregaande acceptatie en de schroom of de onwil om een oordeel uit te spreken over de geloofsopvattingen en het gedrag van anderen. En de keerzijde daarvan is, dat in situaties waarin nog wel tuchtprocedures gestart worden diegenen die dat aangaat zich meestal daarom al vroegtijdig aan de gemeente onttrekken. Overigens is het nog de vraag of het afnemen van het aantal tuchtprocedures er op zich zelf een symptoom van is, dat dan ook in de kerken waarvan dit geldt van tucht helemaal geen sprake meer is.

In het vervolg van mijn lezing wil ik proberen duidelijk te maken wat het kerkelijke van de tucht is. Daarna zal aan de orde komen wat we onder randkerkelijkheid dienen te verstaan en welke plaats de kerkelijke tucht heeft in de benadering van randkerkelijke gemeenteleden.

1. Over het kerkelijke van de tucht

1.1 Kenmerk van de kerk?

In artikel 29 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis wordt gesproken over de kenmerken van de ware kerk. En er worden er dan drie genoemd: 'dat de Kerk de zuivere prediking van het Evangelie brengt; dat zij de zuivere bediening van de Sacramenten onderhoudt, zoals Christus ze heeft ingesteld; dat de kerkelijke tucht uitgeoefend wordt om de zonden te bestraffen'.

Daarmee heeft de opsteller van dit belijdenisgeschrift gekozen voor een lijn, die in de kerken van de Reformatie voor en na hem niet onomstreden was. Luther en Bucer b.v. zagen de tucht inderdaad als een kenmerk van de ware kerk. Voor Bucer was de tucht een duidelijk blijk van broederlijke verbondenheid. Hij ziet haar als uiting van liefde, die de gelovigen er toe dringt om elkaar vast te houden en op te bouwen.

Voor Zwingli was de tucht zeker geen kenmerk van de kerk. Hij heeft altijd gearzeld of dit niet veelmeer een taak was voor de christelijke overheid dan voor de kerk. Volgens hem was zuiver kerkelijke tucht in de praktijk gewoon niet haalbaar. Wat zou het een ongelovige kunnen schelen, al wordt hij honderd maal uit de kerk gegooid? Alleen de aanpak van de overheid kan hier wat uitrichten, volgens Zwingli. We zijn hier duidelijk in een situatie waarin er nog geen sprake was van een scheiding tussen kerk en staat en waarin de overheid een christelijke overheid heette. In de gedachte dat de tucht geen kenmerk van de kerk was werd Zwingli gevolgd door Bullinger, de reformator van Zürich.

⁶⁾ A. Amelink, De Gereformeerden, Amsterdam 2002.

⁷⁾ a.w., 50vv.

Calvijn zou volgens meerderen de tucht niet als kenmerk van de kerk hebben bestempeld. Dat neemt niet weg dat hij de tucht wel van grote betekenis vond. Hij acht de tucht niet minder dan Bucer onmisbaar voor het welzijn van de kerk. 'Indien geen enkele gemeenschap, ja geen enkel huisgezin ... zonder tucht in de rechte toestand gehouden kan worden, zo is die tucht des te meer noodzakelijk in de kerk, wier toestand zo ordelijk mogelijk moet zijn. Daarom, evenals de zaligmakende leer van Christus de ziel der kerk is, zo vormt de tucht in de kerk de zenuwen⁸⁾: door welke het geschiedt, dat de leden des lichaams, ieder op zijn plaats, met elkander verbonden zijn.'⁹⁾ Hoewel Calvijn de tucht hier inderdaad niet expliciet als kenmerk van de kerk noemt, geeft hij toch wel aan dat hij haar van wezenlijk belang acht.

Na enkele eeuwen, waarin de kerken van de Reformatie een eigen geschiedenis hebben doorgemaakt, ontkent iemand als Kuyper dat de tucht met de andere twee genoemde kenmerken op één lijn staat. Voor hem is ze een hulpmiddel om de zuiverheid van de eerste twee veilig te stellen. Bij Kuyper speelde daarbij de gedachte een rol, dat ook in tijden van kerkelijk verval de ware kerk van Christus is blijven voortbestaan. Alleen daarom al kan de tucht volgens hem niet als één van haar kenmerken gelden.

Wat vind jij van de tucht als kenmerk van de kerk?

1.2 Doel, karakter en motivatie

In de gereformeerde traditie is het spoor van Calvijn gevolgd als het gaat om de omschrijving van het doel van de tucht. Calvijn noemt drie doelstellingen. 'Het eerste is, dat niet tot smaad van God onder de Christenen genoemd worden zij, die een schandelijk en smadelijk leven leiden... Het tweede doel is, dat de goeden door de voortdurende omgang met de slechten niet bedorven worden... Het derde doel is, dat zij zelf uit schaamte beginnen zullen berouw te krijgen over hun schandelijkheid...'¹⁰⁾ Kortom: het gaat om de eer van God, het heil van de gemeente en het behoud van de zondaar zelf. Daarbij is de volgorde heel typerend voor het denken van Calvijn, waarin immers de eer van God een centrale notie is. Het eerste doel, dat duidelijk theocentrisch, is voor hem ook het belangrijkste. Het tweede doel zou je dan pedagogisch en het derde doel pastoraal kunnen noemen.

Als kanttekening kan hierbij de vraag worden gesteld of in deze volgorde van de doelen het heil van de enkeling en de liefdevolle zorg voor zijn behoud niet ondergeschikt is gemaakt aan het theocentrische aspect van de tucht. En levert dat niet het gevaar op, dat de tucht zo een element van hardheid krijgt, dat een bedreiging vormt voor het winnende, trekkende karakter van de tucht?¹¹⁾

Akkoord van Kerkelijk Samenleven, artikel 25:

De kerkelijke tucht draagt een geestelijk karakter en is er op gericht

- *de leden die zondigen te behouden,*
- *hen met God, met de gemeente en hun naaste te verzoenen*
- *en de gemeente te bewaren bij de heiligheid van het verbond van God*

⁸⁾ Wij zouden hier eerder spreken van spieren en pezen.

⁹⁾ Calvijn, *Institutie*, IV/12/1.

¹⁰⁾ Calvijn, *Institutie*, IV/12/5.

¹¹⁾ Etymologisch gezien is het woord 'tucht' verwant aan het woord 'tjigen', dat trekken betekent. We horen het ook terug in een woord als 'opgetogen' of in de uitdrukking 'geboren en getogen (=opgevoed)'.

Het is opvallend, dat in ons AKS de volgorde van de doeleinden anders gekozen is. En daar ben ik bepaald niet ongelukkig mee. Is het behoud van de zondaar juist ook niet tot eer van God? En stelt God zich er geen eer in om zondaren te behouden? Ik ben daarom van mening dat de formulering van art. 25 AKS recht doet aan het evangelische karakter van de tucht.

Van de Reformatoren is het met name Bucer, die veel aandacht heeft voor het liefdesmotief van de tucht. De onderlinge broederlijke tucht, zoals door Christus voorgeschreven in Mattheus 18,15 vv, is blijk van broederlijke verbondenheid. Het is de liefde die gelovigen er toe dringt om elkaar op te bouwen. De oefening van tucht met betrekking tot elkaar – het is dus een kwestie van wederkerigheid – is gefundeerd in het liefdesgebod.

Het pas hier ook heel goed bij, dat Bucer het meer heeft over de genezende dan over de straffende werking van de tucht. Hij ziet de tucht als een heilsmiddel. Ook over de excommunicatie, de uitsluiting uit de gemeente, spreekt Bucer als een geneesmiddel, zij het een bijzonder gevaarlijk geneesmiddel, dat in uiterste gevallen soms moet worden toegediend. Hoezeer het voor hem om een laatste middel gaat blijkt wel uit zijn uitspraak: ‘Het zal veel beter zijn, om honderd bokken voor schapen te houden en moeite te verspillen met hen te waarschuwen, dan een enkel lammetje, voor hetwelk Christus gestorven is, wegens bezoedeling met de zonde, terwijl het verdwaalt, de veronachtzamen, laat staan het satan toe te wijzen.’¹²⁾

Staat in jouw denken over tucht het straffende of het genezende aspect meer op de voorgrond?

1.3 Heiligheid van de kerk

Bucer en Calvijn moesten in hun denken over de tucht o.a. positie kiezen tegenover de Dopersen. Dezen hadden de heiligheid van de kerk hoog in het vaandel geheven. En daarmee deden ze een sterk appèl op het verlangen van alle oprechte gelovigen naar een kerk die zich als een bruid tooit voor haar bruidegom in een smetteloos wit kleed. Daarom is het ook te begrijpen, dat dit streven juist bij serieuze kinderen van God altijd weer op veel sympathie en bijval kan rekenen. Dit bracht de Dopersen echter wel tot een tamelijk rigoureuze manier van tucht oefenen. De leidende gedachte daarbij was dat de heiligheid van de kerk tot stand komt door de heiligheid van haar leden.

Dit is een denken dat de eeuwen door gekoesterd is door bewegingen, die daarmee de kerk het heiligingsvuur aan de schenen legden. In de 16^e eeuw waren het de Dopersen. Maar in de dagen van Augustinus waren het de Donatisten en in de tijd van de Nadere Reformatie zijn het de Labadisten en verwante groeperingen geweest, die met hun ijveren voor een zuivere en gezuiverde gemeenschap de kerk van hun dagen vaak op scherpe toon onder kritiek stelden. De heiligheid van de kerk wordt door deze bewegingen opgevat als zondeloosheid, of een toestand die dat het dichtst benadert. Het gaat om een perfectionistisch streven naar volmaaktheid, dat gevoed wordt door de gedachte dat de heiligheid van de kerk kan worden veilig gesteld door de wereld te ontvluchten in een klooster of door een andere vorm van wereldmijding. Of men zoekt het in het zich onttrekken aan de volkskerk om vervolgens onder te duiken in een gezuiverde kerk, groep of sekte. Het ijveren dat uit dit heiligheidsideaal voortvloeit mist over het algemeen de liefde en de mildheid. Het heeft iets grimmigs en onbarmhartigs. En de kerk of groep die zich aan dit heiligheidsstreven heeft overgegeven kent de tendens om steeds maar kleiner te worden. Maar dat wordt vaak juist weer gezien als een kenmerk van haar echtheid.

Herken je dit denken en handelen in kerken of bewegingen van nu?

¹²⁾ Geciteerd bij W. van 't Spijker, *De ambten bij Martin Bucer*, 2^e druk, Kampen 1970, blz. 71.

Terwijl dit heiligheidsstreven de indruk wekt de macht van de zonde uiterst serieus te nemen en haar te vuur en te zwaard te bevechten, loopt men het gevaar juist te vervallen in de bedenkelijke oppervlakkigheid van het wetticisme en het moralisme. Want bij het aanwijzen van de zonde in concreto komt men maar al te vaak bij uiterlijke dingen uit. Gehoorzaamheid aan God wordt al te gemakkelijk vereenzelvigd met gehoorzaamheid aan de codes van de eigen gemeenschap, de eigen liturgische, dogmatische en juridische voorschriften, tradities en gewoonten. En daarbij ontkomt men lang niet altijd aan het gevaar om door de tijd gestempelde maatschappelijke conventies, morele verplichtingen en taboes tot eeuwige normen te verklaren. Het boek van Agnes Amelink, dat ik in de inleiding noemde, heeft wel duidelijk gemaakt dat ook ons eigen kerkelijk verleden daarvan niet vrij gebleven is.

In een reactie op dit denken doemt de valkuil op om op een wat defaitistische manier de blijvende zondigheid van de kerk te zwaar te accentueren. Zoals dat ook kan gebeuren wanneer het gaat over de heiligheid van de individuele gelovige. Ook dan kan men blijven steken in de verzuchting, dat we nu eenmaal zondaren zijn en ook wel tot onze laatste snik zullen blijven. En het gevaar is reëel dat over de heiligheid van Gods kinderen alleen gesproken wordt als over een ons toegerekende heiligheid, die in ons concrete leven van alledag zonder merkbare effecten blijft. En men legt zich er dan met een zekere gelatenheid bij neer, dat dat zo is. Maar dat werkt zowel in het leven van de individuele gelovige als in het leven van de kerk verlamdend.

Wat mensen als Augustinus en Calvijn en de mannen van de Nadere Reformatie tegenover het heiligheidsstreven van hun tijdgenoten probeerden te benadrukken is de onoplosbare spanning van het simul peccator ac justus. Zij hadden daarmee meer dan hun tegenstanders oog voor de complexiteit van heiligheid en onheiligheid.

Dat betekent enerzijds dat de heiligheid van de kerk niet moet worden gezocht in de zedelijke kwaliteit van haar afzonderlijke leden, noch in die van de gemeenschap van de kerk als geheel, maar in de heiligheid van Woord en sacrament. De kerk is heilig, omdat zij lichaam van Christus is. Zo mag de kerk haar heiligheid belijden met het credo: 'Ik geloof één heilige, algemene, christelijke kerk, de gemeenschap der heiligen'.

Tegelijk mag dat niet tot apathie leiden. De kerk moet worden wat ze is. De verwijzing naar de heiligheid van Christus als de haar toegerekende heiligheid kan niet zonder dat de kerk in haar concrete bestaan die heiligheid meer en meer gaat weerspiegelen als een stralend licht in de wereld. Het evangelie van genade en de kracht van het offer van Christus en van de uitstorting van de Geest van de Vader en de Zoon heeft daadwerkelijk reinigende en heiligende kracht. Daarom zal het niet bij het oude kunnen en mogen blijven. Daarom ziet Paulus als perspectief voor de gelovigen in Filippi, dat ze rein en onberispelijk zullen zijn tegen de dag van Christus, vervuld van de vrucht van gerechtigheid, welke door Jezus Christus is, tot eer en prijs van God (Fil. 1,10v). Daarom gelooft hij van de gemeente van Efeze, dat ze, zich aan de waarheid houdende, in liefde in elk opzicht naar Hem toe zal groeien, die het hoofd is, Christus (Ef. 4,15). En daarom bidt hij de gemeente van Thessalònika toe, dat de God des vredes haar geheel en al heilige en dat geheel hun geest, ziel en lichaam bij de komst van onze Heer Jezus Christus moge blijken in allen dele onberispelijk bewaard te zijn (1Thess. 5,23).

Zo spreken over de heiligheid van de kerk heeft ook consequenties voor de praxis van de tucht. Dat de kerk en haar leden onafgebroken op leven en dood strijd hebben te leveren met de macht van de zonde moet er toe leiden, dat de tucht zowel strak en streng moet zijn, alsook mild en ruim. Zonder de spanning om aan beide kwalificaties recht te doen zal het niet gaan.

De tucht zal iets profetisch moeten hebben door de waarheid en het oordeel aan te zeggen, te waarschuwen en wakker te schudden. Een kerk en ambtsdragers die de confrontatie niet meer aandurven doen de heiligheid van de kerk tekort, die de heiligheid van Christus is.

Maar de tucht zal ook priesterlijk van aard moeten zijn. Met besef van de macht van de zonde en het verstrikt kunnen zijn in het denken van deze wereld. Met een open oog voor de persoon of de personen in kwestie, door ontferming bewogen met hen meebiddend en hen in permanente voorbede

op het hart dragend. Zoals ook Christus in deze wereld gekomen is om zich tot zonde te maken, zonder eer en aanzien.

Kortom, de tucht moet pastoraal zijn. Want goed pastoraat kenmerkt zich door de verbinding van het profetische met het priesterlijke.

1.4 Inclusief denken

Pastorale tucht denkt inclusief. Daarmee wil ik aangeven dat bij een pastorale uitoefening van de tucht degenen die daar verantwoordelijk zijn zelf niet buiten schot kunnen blijven. Daarmee onderscheidt ze zich van tucht, die voortkomt uit een perfectionistisch heiligheidsstreven en dreigt te versmallen tot een moralistisch vermaan.

Deze laatste vorm van tucht verdeelt de kerk in wij en die anderen. Die anderen zijn een smet op onze heiligheid. En daarom moeten ze worden aangesproken om zich te bekeren of anders buiten de kerkelijke gemeenschap te worden gesloten. Deze vorm van tucht is in de letterlijke zin van het woord exclusief, uitsluitend. Waarbij degenen die de tucht uitoefenen er zonder kleerscheuren afkomen. Deze tucht valt onder het oordeel van Jezus als Hij zegt: 'Wie zonder zonde is, werpe de eerste steen (Joh. 8,7).

Op het eerste horen maakt dit woord elke vorm van tuchttoefening onmogelijk. Kan er wel ooit op zinvolle en verantwoorde wijze van tucht gesproken worden, zolang de kerk zelf niet boven alle zonde verheven is en zolang ze zelf nog met allerlei zonde verweven is? Stelt Jezus hier in wezen niet de eis, dat tucht moet worden voltrokken door zondelozen? En is Hij zelf niet de enige die dit oordeel uit kan spreken?

Die gedachte kwam ik tegen bij Barth.¹³⁾ Volgens hem staat het niet aan ons, maar aan de Heer van de kerk om te onderscheiden tussen gelovigen en ongelovigen, ware en valse christenen. Het is alleen de Heer die over het ontstaan en het voortbestaan van zijn lichaam beslist en dus daarover wie wel of geen waar lid is. Hoe zou de gemeente sommigen rechts en anderen links kunnen plaatsen? 'Wie wir die christliche Gemeinde als solche in ihrer Identität mit der heiligen Gemeinde Jesu Christi nur g l a u b e n können, so können wir auch uns selbst und Andere als deren heilige Glieder gerade nur g l a u b e n.'¹⁴⁾

*Barth beroept zich voor zijn overtuiging o.a. op Mattheus 13, 24-30;36-43.
Wat vind jij van dit Schriftberoep?*

Terugkomend op de episode van het oordeel over de overspelige vrouw in Johannes 8, wordt daar niet juist een bepaalde vorm van tuchttoefening aan de kaak geteld? Deze uitspraak van Jezus is vergelijkbaar met wat Hij bij een andere gelegenheid gezegd heeft: 'Oordeelt niet, opdat u niet geoordeeld wordt; want met het oordeel, waarmee u oordeelt, zult u zelf geoordeeld worden, en met de maat waarmee u meet, zal u gemeten worden' (Matth. 7,1v). Het gaat om een vorm van oordelen, waardoor de tucht wordt gedevalueerd tot ordemaatregel, waarbij het eigen leven in concrete heiligheid niet in zicht komt en overwogen wordt. Een dergelijke tucht is nauwelijks meer te onderscheiden van hoogmoed, zelfoverschatting en discriminatie.

Barth en anderen zijn daarvoor terecht beducht. Maar de vraag is of daarmee elke vorm van tuchttoefening voor de christelijke gemeente onmogelijk is geworden. Het is ook onmiskenbaar dat de christelijke gemeente, zoals die uit het NT kenbaar wordt, ook zeker tuchtpraktijken kende. Behalve naar Matth. 18,15vv kan o.a. gewezen worden naar 1Cor. 5,1-5; 2Thess. 3,6.14; Tit. 3,10.

Pastorale tucht denkt en spreekt echter inclusief. Zelfs wanneer het ten langen leste zou moeten komen tot uitsluiting buiten de gemeente, dan voorziet het formulier van de ban in een gebed, waarin een belijdenis van eigen schuld is opgenomen. En het spreekt vanzelf, dat zo'n gebed nooit pro forma gebeden zal kunnen worden.

¹³⁾ K. Barth, *Kirchliche Dogmatik IV/1*, 3^e druk, Zürich 1975.

¹⁴⁾ a.w., blz. 780.

Ik werd bijzonder aangesproken door wat ik las in een boek van J. van Beelen¹⁵): ‘De tucht is vermaning en strafuitoefening *door de gemeente over de gemeente*. Iemand wordt om een bepaalde zonde vermaand en zonodig bestraft, maar in vermaning en bestraffing spreekt men uit dat de zonde de gehele gemeente raakt. *Ze moet zichzelf vermanen* om de zonde niet toe te staan, maar het lichaam van Christus heel te houden. *Ze spreekt tegelijkertijd van genade voor de zondaar die zich bekeert*’ (cursiveringen door mij – jcs).¹⁶)

Dit doet me denken aan een voorval uit mijn jeugd in de gemeente, waar mijn vader predikant was. Een broeder, eigenaar van een winkel, was zijn vrouw ontrouw geworden. Hij had een kind verwekt bij een meisje van het winkelpersoneel. Toen dat uitkwam was dat een grote schok, natuurlijk allereerst voor zijn vrouw, maar ook voor de gemeente en voor het hele dorp. De man beleed zijn schuld en verzoende zich met zijn vrouw, die besloot met hem verder te gaan. De zondag nadat dit alles in de openbaarheid was gekomen besteedde mijn vader daaraan aandacht in de kerkdienst. Hij heeft toen een preek gehouden, waarin niet de beschuldigende vinger naar de pleger van ontucht werd gewezen, maar waarin hij ieder gemeentelid plaatste voor de troon van de heilige God. En onder Gods zegen had deze preek en het gebed dat daarop volgde het effect, dat ieder met name naar zichzelf keek in plaats van naar de broeder, die gefaald had. En ik kan me niet herinneren, dat nadien deze man zijn misstap door mensen van onze gemeente werd nagedragen.

1.5 Tucht en avondmaal

Eén van de middelen die in de reformatorische traditie bij het hanteren van de tucht veelvuldig gebruikt werd, is de afhouding van het avondmaal. Niet pas op het moment van de excommunicatie, de uiteindelijke uitsluiting uit de kerkelijke gemeenschap, maar al eerder werd de betrokkene de toegang tot de avondmaaltafel ontzegd. De argumentatie hiervoor is dat degene die onder de kerkelijke tucht staat de avondmaals tafel door deelname ontheiligt. Het gaat dus om het heilig houden van de gemeenschap met Christus. In eerste instantie was het elk gemeentelid, dat met het oog hierop zichzelf te beproeven had. Vandaar dat er van oudsher veel aandacht gegeven werd aan de voorbereiding op het avondmaal. Op de zondag voorafgaande aan de avondmaalszondag werd een voorbereidingspreek gehouden. En ook in het klassieke avondmaalsformulier krijgt de zelfbeproeving een zwaar gewicht. Ook was het ooit een goed kerkelijk gebruik, dat de predikant en de ouderlingen in de week voor de avondmaalsviering alle gemeenteleden bezochten om na te gaan of er geen verhindering was om aan te gaan.

Agnes Amelink vertelt in haar boek over twee buurvrouwen in een Gronings dorp, leden van één gemeente, die jaren met elkaar in onmin leefden. Maar elke drie maanden, aan de vooravond van de avondmaalsviering, sloten ze vrede om zonder bedenking aan tafel te kunnen gaan. 's Maandags werd dan zonder enig gewetensbezwaar de strijdbijl weer opgegraven. De kerkenraad slaagde er niet in om deze burentwist bij te leggen. Ten einde raad zochten de broeders voor één van de vrouwen een huis aan de andere kant van het dorp. En dat hielp.¹⁷)

In de tijd van de Reformatie lag het niet voor iedereen zo voor de hand de tucht en de viering van het avondmaal op deze manier met elkaar te verbinden. Voor Zwingli was het avondmaal geen tuchtmiddel. En ook hierin wordt hij gevolgd door Bullinger. Bullinger was van oordeel, dat het avondmaal zijn karakter van Gods genadig handelen met ons moest bewaren. Hij benadrukt dat het avondmaal in geconcentreerde vorm het evangelie van Gods onvoorwaardelijke liefde voor zondaren belichaamt. Het avondmaal is er juist voor zondaars. Als men hen uitsluit heeft Christus zijn

¹⁵) J. van Beelen, *Doet dit tot Mijn gedachtenis*. Een onderzoek naar de relatie tussen avondmaal en ambt; over avondmaalsmijding van ambtsdragers en het probleem van de bediening, Leiden 1996. Ooit heeft ds. H. Smit voor de TSB hier een lezing aan gewijd.

¹⁶) a.w., blz. 214.

¹⁷) a.w., blz. 59.

bloed vergeefs vergoten. Heeft Christus niet zelfs Judas aan het avondmaal ontvangen?¹⁸⁾ Op de vraag of de tafel van de Heer dan niet wordt verontreinigd als men geen avondmaaltucht uitoefent, reageert Bullinger met de vraag of de andere discipelen werden verontreinigd door de deelname van Judas.

Over deze kwestie is er een briefwisseling geweest tussen Datheen en Bullinger, waarin de toon van de nogal wat jongere Datheen behoorlijk scherp was. Bullinger reageert als gestoken, met name op het verwijt dat door de avondmaalspraktijken in Zürich de tucht zou worden uitgehold. Hij ontkent dat hij geleerd zou hebben, dat tucht niet nodig is. En hij vervolgt dan: 'Über die Art und Weise dieser Disziplin ist nicht immer ein und dasselbe Urteil bei allen gewesen. Unsere Kirche hat niemals mit der Kirchendisziplin das mystische Mahl des Herrn verflochten. Und sie ist, soweit ich weisz, niemals aus diesem Grunde von irgendeinem der Gottlosigkeit angeklagt worden. Auch haben wir niemals ein Presbyterium gehabt oder einen solchen Kirchensenat, der zum Abendmahl Willige geprüft und zum Mahl zugelassen oder Sünder von ihm ausgeschlossen hätte. (...) Gottlose und solche, die die Kirche beledigen, sollten, wie wir meinen, auf anderen Weise in den Schranken gehalten und auf den rechten Weg zurückgeführt werden.'¹⁹⁾

Hoe kijk jij aan tegen de relatie tucht – avondmaalsviering?

In die kerken, waarin de afhouding van het avondmaal wel een fase is van de tuchtweg, is er wel sprake van een uithollingsproces, dat niet van vandaag of gisteren dateert. Dekker stelt in zijn genoemde boek vast, dat de verregaande onverschilligheid met betrekking tot dit kerkelijk ritueel de sanctie van de ontzegging van het avondmaal haar kracht heeft ontnomen. Maar al veel eerder was dit geconstateerd door Kuyper. Hij beschrijft hoe in de volkskerk van de 17^e eeuw en later de uitwerking van deze maatregel volledig uitsleet. Want wat heeft het voor effect de toegang tot het avondmaal te weigeren aan iemand die toch al niet meer kwam?²⁰⁾ Kuyper achtte hierdoor de kracht van de kerk gebroken.

1.6 Tucht – een weg om te gaan

Dat het begrip tucht zo'n negatieve klank heeft gekregen, heeft waarschijnlijk ook te maken met het feit, dat daarbij vooral wordt gedacht aan het einde van een weg die gegaan wordt. Het staat voor velen vooral in het teken van de beëindiging van het lidmaatschap van een broeder of zuster: de excommunicatie, de afsnijding of de ban – stuk voor stuk ook heel zwaar geladen termen.

In een artikel over tucht in Soteria²¹⁾ sluit Y. Horjus zich aan bij de opvattingen van Marlin Jeschke²²⁾. Jeschke noemt de tucht 'the compassionate effort to preserve people in the way of faith or to restore them to it'. De aandacht van de kerk moet z.i. met name gericht zijn op de 'formative kind of discipline', d.w.z. onderwijzing, gemeenschap, wederzijdse hulp, onderling bezoek en 'the building up of the body of Christ'. In deze visie is tucht onmisbaar in het hele proces van de opbouw van de gemeente. Dat sluit weer aan bij een gedachte van Rudolph Bohren, die stelt dat tucht zelf geen opbouw is, maar dat het er voor zorgt dat wat gebouwd is niet uiteenvalt. De tucht is de bekisting voor het natte cement en het steigerwerk bij de voortgang van de bouw.²³⁾

¹⁸⁾ Walter Hollweg, Heinrich Bullingers Hausbuch. Eine Untersuchung über die Anfänge der reformierten Predigtliteratur. Neukirchen 1956, blz. 259.

¹⁹⁾ Hollweg, a.w., 268v.

²⁰⁾ A. Kuyper, Onze Eeredienst, Kampen 1911, blz. 507.

²¹⁾ Y. Horjus, Tucht is het groeihormoon van de gemeente, Soteria, 14^e jaargang nr. 4, blz. 2vv.

²²⁾ Horjus baseert zich op het boek van M. Jeschke, Discipling in the Church, Recovering a ministry of the Gospel, Scottdale, USA 1988 (third edition, revised and enlarged). De geboden citaten zijn te vinden op blz. 4 van het artikel van Horjus in Soteria.

²³⁾ Horjus, a.a., blz. 5. De gedachten van Bohren komen uit zijn boek Das Problem der Kirchengucht im Neuen Testament, Zollikon-Zürich 1952.

Horjus ziet dan ook verkondiging, catechese en pastoraat als gestalten van de tucht. De tucht is ten diepste opvoeding. Elke verkondiging trekt aan de gemeente. Ze moet in de gemeente functioneren als groeihormoon.

Tucht is een weg om te gaan. Die weg kan dus uiteindelijk uitlopen op het nemen van disciplinaire maatregelen: onder censuur stellen, excommuniceren. Dat is het eindpunt dat zo lang als mogelijk vermeden wordt. En in veel situaties komt het nooit zover, omdat degenen die het aangaat zichzelf al lang onttrokken hebben aan elk gesprek. Dat is zeker ook één van de redenen, waarom ook in onze kerken van tuchtprocedures over het algemeen zo weinig sprake is. Maar dat hoeft op zichzelf nog niet te betekenen, dat daarom de tucht als zodanig in onbruik is geraakt. Want tucht is breder dan censuur en excommunicatie! 'Tucht dient het gemeentelijk leven in al zijn facetten te doortrekken, want zij staat in dienst van groei en leven. Het is daarom een fundamentele misvatting om de tucht uitsluitend te beschouwen als de activiteit van het snoeimes, waarmee het dorre van het levende hout wordt gescheiden.'²⁴⁾

M.i. zijn deze gedachten ook vruchtbaar te maken voor de benadering van de randkerkelijken in de gemeenten van Christus.

2. Tucht met betrekking tot randkerkelijken²⁵⁾

2.1 *Het verschijnsel randkerkelijkheid*

Ik denk dat het verschijnsel randkerkelijkheid over algemeen wordt gerelateerd aan:

1. ontrouw in de kerkgang
2. gebrek aan betrokkenheid bij het gemeentelven

De vraag is echter of die beide punten dan wel de juiste ijkpunten zijn. Immers, iemand kan trouw de kerkdiensten bezoeken en misschien op elke gemeentevergadering aanwezig zijn, maar is zo iemand dan per definitie niet randkerkelijk? En als iemand zeer onregelmatig in de kerk komt, wat kunnen we daaruit concluderen?

Iemand kan aan de buitenkant gezien een grote betrokkenheid vertonen, die echter innerlijke armoede verhuult. En aan de andere kant duidt gebrek aan kerkelijke participatie niet per definitie op een gebrek aan geloofsleven.

Ik heb een tijdje meegedraaid op een E-mail-platform, waarvan verschillende deelnemers geen enkele of een slechts minimale relatie met een kerkelijke gemeente hadden. Maar hun bijdragen aan de gesprekken, die vrijwel allemaal over wezenlijke geloofsonderwerpen gingen, getuigden meer dan eens van een diepe verbondenheid met God. Aan de hand van de genoemde criteria moeten ze randkerkelijk of zelfs niet-kerkelijk worden genoemd.

Wanneer mensen niet participeren aan het kerkelijk leven kan daar ook een bepaalde problematiek achter schuil gaan. Diepe teleurstelling in het kerkelijke leven kan daarvan de oorzaak zijn. Of kwetsbaarheid vanwege een bepaalde psychische moeite. Het woord 'randkerkelijkheid' zegt daarom te weinig.

Dat doet het zeker, wanneer randkerkelijk vrijwel synoniem is met niet-gelovig of onverschillig. Dat hoeft in werkelijkheid dus beslist niet zo te zijn. De moeite met het woord 'randkerkelijk' is, dat daarmee het uitgangspunt wordt gekozen in de kerk en in de positie die mensen met betrekking tot haar innemen. Is het niet vruchtbaarder de vraag te stellen wat de relatie is van gemeenteleden tot Christus? Dat sluit aan bij 1 Petrus 2,4v: "Komt tot Hem, de levende steen, door de mensen wel verworpen, maar bij God uitverkoren en kostbaar, en laat u ook zelf als levende stenen gebruiken

²⁴⁾ a.a., blz. 6.

²⁵⁾ Voor dit onderdeel heb ik dankbaar gebruik gemaakt van een bijdrage van ds. K. van den Geest aan de Infomap voor ambtsdragers, uitgegeven door het GVI. Deze map is niet in de handel. Maar ze is te verkrijgen bij GVI, Postbus 499, 8000 AL Zwolle. Tel. 038 – 427 04 00. E-mail: gvi@gbouw.nl De bijdrage van ds. Van den Geest is Hoofdstuk 3.4.2 uit de map.

voor de bouw van een geestelijk huis, om een heilige priesterschap te vormen, tot het brengen van geestelijke offers, die Gode welgevallig zijn door Jezus Christus.”

Idealiter sluit het lid zijn van de gemeente de band met Christus in. Maar in de praktijk kan dat anders liggen. Iemand kan volop participeren in allerlei gemeentelijke activiteiten, terwijl er sprake is van een arm geloof. Soms komt dat onverwachts openbaar als iemand verhuist naar een andere woonplaats en zich daar vervolgens niet aansluit bij een kerk. In een nieuwe omgeving blijkt dan bij het wegvallen van de kaders dat het kerkelijk engagement niet meer was dan een lege huls. En andersom kan bij een ander om allerlei redenen de betrokkenheid met een gemeente vrijwel nihil zijn, terwijl er wel degelijk van een hechte relatie met Christus gesproken kan worden. Weliswaar ontbreekt dan in zo'n situatie, om welke reden dan ook, de bereidheid of de mogelijkheid om samen met de andere gemeenteleden te werken aan de bouw van het geestelijke huis, waar Petrus over spreekt.

Kun je uit de voeten met deze benadering van het verschijnsel randkerkelijkheid?

2.2 Omgaan met het verschijnsel

We moeten er dus voor waken dat we iemands innerlijke houding beoordelen op grond van uiterlijk gedrag. Als iemand niet of onregelmatig in de kerk komt, dan is het zaak om liefdevol na te gaan wat daarvan de oorzaak is. Het kan dus inderdaad een voortvloeisel van geestelijke armoede en van een verschaalde band met Christus zijn. Dan zal in het pastoraat daar aandacht voor moeten zijn. Hier is tucht inderdaad het trekken ('tjigen') naar Christus toe! Er kan ook sprake zijn van een andere nood in het leven van de betrokkene(n). Dan zal dáár zorgvuldig en liefdevol mee moeten worden omgegaan.

Is er sprake van geestelijke armoede, dan helpt het niet om de betrokkene(n) te vermanen om de kerkdiensten te bezoeken. En het werkt helemaal niet als we zouden overgaan tot de disciplinaire maatregelen, waarop normaliter de tucht kan uitlopen. Zo'n benadering valt niet als een graankorrel in goede aarde, maar temidden van distels of op steenachtige grond. Eerst moet de grond weer goed worden.

Daarvoor is allereerst nodig de bereidheid te peilen of de ander wel pastoraal benaderd wil worden. Is er een bewustzijn van een bepaald gemis in het geestelijk leven? Soms kan er wel sprake zijn van verlangen naar een meer intensieve omgang met de Heer, maar weet men daar zelf geen inhoud of vorm aan te geven. Soms kunnen er bepaalde gebeurtenissen plaats vinden – zwangerschap en geboorte, ziekte en overlijden, tegenslag van allerlei aard – waardoor er behoefte aan bezinning ontstaat. In zo'n situatie kan misschien worden aangeboden een serie gesprekken te beginnen om daarin handreikingen te doen. Wanneer er meerderen in de gemeente zijn, die in zo'n situatie verkeren, is het wellicht mogelijk een groep te vormen van mensen met dezelfde vragen en problematiek. Juist ook de wisselwerking tussen de deelnemers aan zo'n gespreksgroep kan heel vruchtbaar zijn. Men wordt door elkaar aan het denken gezet en kan toegroeien naar bewuste keuzes. En in de groep kan ook iets gaan groeien van het beleven van de kerkelijke gemeenschap, zodat de stap om (weer) bewuster mee te gaan leven wat makkelijker gezet kan worden.

Als voorbeeld kan gelden wat ik las over de hervormde gemeente van Barneveld.²⁶⁾ In deze gemeente heerste ontevredenheid met de gangbare dooppraktijk. Men had er moeite mee, dat ouders de doop aanvroegen voor hun kinderen, terwijl ze verder nauwelijks blij gaven van enig meeleven met de gemeente. Op de doopzondag waren ze uiteraard aanwezig, om daarna weer naar de rand te verdwijnen. De kerkenraad nam toen het besluit om vijf avonden te besteden aan de voorbereiding op het dopen van kinderen: drie avonden doopcatechese, een avond doopbezoek van de wijkouderling en tenslotte een gezamenlijke avond met andere doopouders om de kerkdienst voor te bereiden. Er wordt op die manier dus nogal wat gevraagd van de ouders. Maar opvallend was de door de bank

²⁶⁾ Gelezen in S. Stoppels, De kerk als gastvrije gemeenschap, Soteria, 19^e Jaargang 2002, nr. 3, blz. 23v.

genomen positieve reactie. Het leidde met name bij die ouders, die aan de rand leefden, tot grotere betrokkenheid bij de andere doopouders en de gemeente.

Uit mijn eigen ambtelijke praktijk herinner ik me hoe ik ooit gevraagd werd de crematie te leiden van de echtgenote van een man, die al jaren geleden met de kerk gebroken had. Sindsdien heb ik contact kunnen houden met deze man. Aanvankelijk verliepen die contacten behoorlijk stroef. Over zijn relatie tot God kon maar amper gesproken worden. Hij gebruikte deze gesprekken meer voor stevige kritiek op de kerk en in het bijzonder op predikanten. Van lieverlee verwaterde het contact. Totdat hij een beroerte kreeg en opnieuw naar mij liet vragen. Vanaf dat moment kwam er verdieping in onze gesprekken. En toen hij enkele jaren later stierf was het weer in orde tussen hem en God.

Het zijn enkele voorbeelden hoe in levenssituaties, waarin het gaat om leven en dood en de zingevingsvragen die daardoor worden opgeroepen, er openingen kunnen ontstaan waardoor weer contact mogelijk is met hen, die van de gemeente en van het geloof vervreemd zijn geraakt. En het is belangrijk dat de kerk er alert op is er ook op die momenten te zijn.

Van groot belang is het om in de benadering van hen die aan de rand van de gemeente leven de gemeente zo breed mogelijk in te schakelen. Als bijlage heb ik een onderdeel van het kerkenraadsbeleid van de Nederland Gereformeerde kerk van Heerenveen toegevoegd m.b.t. de tucht over leden die aan de rand van de gemeente leven. In dat stuk wordt o.a. een weg gewezen hoe de gemeente hierin haar verantwoordelijkheid kan nemen. Er wordt b.v. gewezen op de mogelijkheid van 'adoptie' van passieve leden door gezinnen en/of wijkkringen. Onderdeel van die 'adoptie' kan aanhoudend gebed zijn voor zulke leden.

Naast degenen, die de bereidheid tonen tot gesprek, zijn er echter ook gemeenteleden die – soms letterlijk – de deur voor een gesprek dichthouden. Zij tonen een duidelijke onwil om te worden benaderd. Bij een rondvraag langs verschillende gemeenten is me gebleken, dat de algemene praktijk onder ons is dat diegenen, die op geen enkele manier van betrokkenheid bij de gemeente blijken, wordt aangeraden zich aan de gemeente te onttrekken. Meestal wordt het initiatief aan de betrokkene zelf gelaten. Of de kerkenraad stelt een bepaalde termijn, waarbinnen men kan reageren. Wanneer dat niet gebeurt, wordt de naam van de betrokkene uit het ledenbestand verwijderd.

In het beleidsstuk dat als bijlage is toegevoegd zijn een aantal uitspraken van de Generale Synode van Emmen van de Gereformeerde Kerken (synodaal) opgenomen. Daarin worden een aantal uitgangspunten van beleid genoemd, waarvan er o.a. één is dat onverschillige leden altijd de mogelijkheid hebben zichzelf uit te laten schrijven, maar dat er nooit op beëindiging van hun lidmaatschap mag worden aangedrongen. Nooit mogen leden geschrapt worden na afloop van bepaalde termijnen, omdat dan de kerkelijke kaders van het genadeverbond uit het oog verloren raken en de kerkelijke gemeenschap ontaardt in een willekeurig "genootschap".

Wat vind je van het standpunt van de Generale Synode van Emmen?

2.3 Kerk op een eiland

Randkerkelijkheid kan ook te maken hebben met de manier waarop gemeenteleden de kerk ervaren. Mensen kunnen van de kerk vervreemden, doordat er een kloof is ontstaan tussen datgene waar de kerk voor staat en dat wat zij zelf beleven. Met name jongeren kunnen meer en meer spanning voelen tussen de normen en waarden van de wereld en die van de kerk. Kinderen van God zijn in de huidige samenleving vaak als mensen van een andere planeet. In hoeverre helpt de kerk hen als christen in die samenleving te overleven en de juiste, bijbelse keuzes te maken?

Ik denk nu in het bijzonder aan die situaties van pastorale zorg, die bijvoorbeeld te maken hebben met het verschijnsel samenwonen. Jongeren die zelfstandig wonen en verkering hebben gaan er gemakkelijk toe over om bij elkaar in te trekken. Dat kan gebeuren door gebrek aan woonruimte in de steden, maar ook omdat iedereen dat tegenwoordig gewoon vindt.

Een ander heet hangijzer, waar gemeenten meer en meer mee te maken krijgen, is dat sommige van hun leden een homofiele relatie aangaan. Ook hierin gaat het om een fenomeen dat zeker in de wereld buiten de kerk door vrijwel iedereen als volkomen normaal geaccepteerd is.

Door in o.a. deze ethische kwesties andere keuzes te maken dan de samenleving om haar heen, vormt de kerk²⁷⁾ een wereld apart. Dat levert het gevaar op, dat met name jongeren het kerkelijk leven ervaren als een eiland, dat geïsoleerd is van die samenleving. Men is vaak niet meer in staat om wat in de kerk onderwezen wordt, te vertalen naar de praktijk van het leven in de wereld.

Dat moet voor de kerk een uitdaging zijn om telkens weer de relevantie van haar onderwijs helder te maken. Dat vraagt om heel concrete en heel directe prediking. En daarnaast ook om adequate pastorale zorg, die zich van de spanning tussen kerk en samenleving bewust is. Daarbij zal sprake moeten zijn van een groot geduld met hen, die gekomen zijn tot keuzes waar de gemeente afwijzend tegenover staat. Altijd zal gepeild moeten worden of het gaat om keuzes waarbij de relatie met God al of niet op het spel staat.

Met name ook in zulke situaties zal er sprake zijn van de spanning tussen het profetische en het priesterlijke element in het pastoraat.

Profetisch spreken is b.v. de boodschap van de Schrift met betrekking tot vragen van huwelijk en seksualiteit helder blijven vertolken. Aan diegenen die dat aangaat zal ook indringend moeten worden gevraagd of ze de weg waarop ze gaan kunnen verantwoorden tegenover God. Ook mag gevraagd hoezeer ze overwogen hebben de weg van onthouding te gaan. Daarmee wordt hen gevraagd biddend hun eigen hart te onderzoeken in het licht van het Bijbels onderwijs.

Priesterlijk handelen is geduld oefenen met hen, die onmachtig zijn dat onderwijs te aanvaarden en daaruit de consequenties te trekken. Juist hier lopen we groot gevaar dat we moralistisch worden en broeders en zusters lasten opleggen, die we zelf nog niet met een vinger aanraken. In de praktijk blijkt er ook nauwelijks sprake te zijn van open en indringende gesprekken met de betrokkenen. Al te gemakkelijk worden op een afstandelijke manier oordelen uitgesproken. Maar we moeten bedenken dat we als kerk zelf gemeten zullen worden met de maat waarmee we onze homofiele broeders en zusters meten. Mogen we van hen een radicale navolging van Christus vragen, die diep insnijdt in eigen vlees, als die bij ons en anderen op andere terreinen ook niet gevonden wordt?

Zeker hier is van toepassing wat ik hierboven 'inclusief denken' noemde. De verwarring die er binnen de christelijke kerk heerst rondom de problematiek van de homofilie vraagt niet allereerst om disciplinaire maatregelen met betrekking tot de homofiele gelovigen, maar vooral om verootmoediging en vernieuwing bij een dieper probleem in veel kerken als geheel. Hoe zit het met het geheel van onze navolging van Christus in een postchristelijke samenleving? De gemeente heeft op dit punt allereerst zichzelf onder kritiek te stellen.

Het is een uitdaging voor de kerk om wat in de kerk wordt onderwezen te vertalen naar de praktijk van het leven in de wereld. En om met name te laten zien wat de relevantie is van dat onderwijs, zodat daarin de wijsheid van God schittert. Dat vraagt om een diepgaande gemeenschappelijke bezinning binnen gemeenten van Christus en het doordenken van de consequenties van het Bijbels onderwijs. Een kerk die onvoldoende transparant is naar God zelf, zodat haar leden niet meer zien dat God zelf achter haar leer staat, zal haar leden van zich vervreemden. En zo blijkt tucht, zoals we hierboven van Horjus leerden, alles te maken te hebben met verkondiging, catechese en pastoraat.

drs. Johan C. Schaeffer
Nunspeet, Januari 2003

²⁷⁾ Ik realiseer me dat ik hier wel heel massief over het denken en spreken van 'de' kerk spreek. De moeite is echter, dat in kerkelijk Nederland de meningen hierover zo sterk verdeeld zijn. En ook binnen één en dezelfde Nederlands Gereformeerde gemeente kan daar zo verschillend over gedacht worden. Dat maakt het juist voor hen die het aangaat extra verwarrend.

Bijlage: Beleidsstuk van de kerkenraad van de Nederlands Gereformeerde Kerk van Heereveen.

Grenzen van de gemeente

Aanleiding

In de vergadering van de kerkenraad van 18 oktober 1999 is breedvoerig gediscussieerd over de vraag of een elders wonend (doop)lid dat zich in haar woonplaats kerkelijk niet wil aansluiten, maar ook jarenlang geen enkele band met onze gemeente meer heeft, onder toezending van haar kerkelijke gegevens, moet worden meegedeeld dat zij kennelijk heeft opgehouden lid van onze gemeente te zijn. In de vergadering werd besloten eerst nog het resultaat van een voorgenomen contact met betrokkene af te wachten.

In het moderamen bleek vervolgens de behoefte dieper en beter voorbereid te spreken over de gedragslijn t.a.v. leden "zonder enkele band met de gemeente". Besloten werd dit te doen aan de hand van een op te stellen notitie.

Grenzen van de gemeente

Als we het hebben over de grenzen van de gemeente kunnen we onderscheiden tussen geografische en religieuze grenzen.

1. geografische grenzen

Hoe groot kan het gebied zijn, waaruit leden van de gemeente afkomstig zijn en hoe ver ga je met je verwachting dat leden zich aansluiten bij deze gemeente; wanneer geef je een lid het advies dat het zich beter bij een andere gemeente kan aansluiten?

De te volgen gedragslijn luidt als volgt: Leden van de Ned. Geref. Kerk wonen in de provincie Friesland. (Landelijk informatieboekje: "Onder deze kerk ressorteert de gehele provincie Friesland".)

Leden, die buiten de grenzen van de provincie Friesland gaan wonen, worden geacht zich aan te sluiten bij de Ned. Geref. Kerk in wier ressort zij zijn gaan wonen. Op hun verzoek wordt aan hen daartoe een belijdenisattestatie of doopattest verstrekt. Een belijdenisattestatie wordt de vertrekkende leden ter hand gesteld ter inlevering bij de kerk aan welke de attestatie gericht is; een doopattest wordt rechtstreeks naar de geadresseerde kerk verzonden.

Indien een lid besluit zich aan te sluiten bij een andere dan een Ned. Geref. Kerk zal een uittreksel uit het kerkelijke register verstrekt worden. Uitzondering op deze regel vormt een overgang naar een Chr. Geref. Kerk. Het uittreksel wordt het vertrekkende lid/familie ter hand gesteld.

Leden, die buiten de provincie zijn gaan wonen en binnen een jaar na vertrek geen attestatie, attest of uittreksel uit het kerkelijke register hebben aangevraagd, worden uitgeschreven uit het kerkelijke register. Zij zijn dan vertrokken zonder een attestatie, attest of uittreksel uit het kerkelijke register te hebben aangevraagd. Indien hun adres bekend is, zullen zij een brief ontvangen waarin hun uitschrijving wordt meegedeeld, terwijl zij worden opgeroepen zich alsnog bij een kerkelijke gemeente aan te sluiten. Als bijlage zal bij de brief een verklaring met hun kerkelijke gegevens gevoegd worden.

Uitzondering op bovengenoemde regel wordt gemaakt voor hen, die vanwege hun studie of opleiding langere tijd elders wonen. Hun zal wel worden geadviseerd zich bij de plaatselijke Ned. Geref. Kerk aan te sluiten. Zij kunnen echter desgewenst lid blijven van de gemeente. Een halfjaar na beëindiging van de studie of opleiding treedt eerdergenoemde regel in werking. Zij kunnen na hun studie of opleiding dus maximaal anderhalf jaar lid blijven van de gemeente.

2. religieuze grenzen

Hoe lang kan men lid van de gemeente zijn in het geval dat een lid, dooplid of belijdend lid, geen enkele band meer met de gemeente blijkt te hebben; is er feitelijk nog wel sprake van lidmaatschap;

moet voor beëindiging gewacht worden tot dat lid "bedankt" of moet de kerkenraad na jarenlange inspanning erop aandringen een keuze te maken en (zeker t.a.v. een belijdend lid) tucht uitoefenen en uiteindelijk zelf de stap nemen een lid van de gemeente af te snijden en wat is het effect, dat we daarmee beogen?

Beantwoording van deze vragen is ook afhankelijk van hoe je aankijkt tegen het gemeente-zijn in deze tijd; wat is het karakter van de gemeente; wat betekent het lid-van-de-gemeente-zijn; hoe beleeft je dat; wat verwacht je van de gemeente en wat mag de gemeente van de leden verwachten? Uiteraard is daarbij essentieel wat de bijbel hierover zegt. Wat vraagt God van ons?

De praktijk in onze gemeente

De algemene praktijk van de laatste jaren is dat "slapende leden" na de nodige "vermaningen" uiteindelijk werd geadviseerd een keuze te maken, wat in feite inhield dat zij zich onttrokken. Voorbeelden hiervan zijn er te geven voor zowel doopleden als belijdende leden. Voor zover bekend is in dat verband de kerkelijke tucht in onze gemeente, in ieder geval sinds haar bestaan als N.G.-kerk, nooit toegepast.

Onttrekken of afsnijden

Bij de discussie in de kerkenraad over dit onderwerp is wel gesteld dat "het laatste lijntje" met een lid, meestal gaat het hier om een dooplid, niet mag worden doorgesneden.

Daartegenover is gesteld dat van afsnijding geen sprake is; dat, hoewel we "met droefheid kennis nemen van een onttrekking", er niets onherroepelijks gebeurt: de naam wordt "slechts" verwijderd uit ons kerkelijk register en de kerkelijke gegevens van betrokkene worden toegezonden; deze kan zich te allen tijde weer tot onze of een andere gemeente om toelating wenden, onder overlegging van deze gegevens.

In de brief, waarbij de kerkelijke gegevens worden verzonden, wordt ook steeds een beroep op de kerkverlater gedaan om zich toch weer bij een kerk aan te sluiten. ("Wij blijven hopen en bidden dat je in de toekomst de weg naar God en Zijn gemeente zult hervinden".)

Er is ook wel een positief voorbeeld te noemen van iemand die zich na een lange "kerkelijke onttrekking" bij onze gemeente heeft gevoegd.

Kerkelijke tucht

Van afsnijding is sprake als een uiterste maatregel aan het eind van de weg van tuchtuitoefening. Hoewel in het verleden in de kerken ook wel gesproken is over tucht over doopleden (zie o.m. rapporten G.S. Geref. kerken Sneek 1939 en Emmen 1989/90) zal hierbij met name worden gedacht aan belijdende leden. Overeenkomstig de traditie van de gereformeerde kerken worden daarbij de volgende stappen ondernomen:

- ontzegging van het gebruik van de sacramenten
- bekendmaking aan de gemeente zonder de naam bekend te maken
- bekendmaking aan de gemeente met bekendmaking van de naam
- afsnijding van de gemeente.

De grondslagen voor de tucht worden in het N.T. gevonden, i.v.m. de sleutelmacht die Christus aan zijn apostelen heeft verleend (Math.16:17 v.; 18: 15 v.; Joh.20:21 v.).

De ambtsdragers moeten opzicht oefenen over de leden van de kerk en kunnen, wanneer deze leden er zich niet aan storen, onder bepaalde voorwaarden maatregelen tegen hen nemen. Het opzicht door de ambtsdragers sluit niet uit, veronderstelt veeleer het onderling vermaan, dat de leden van de gemeente t.o.v. elkaar behoren te oefenen. Eerst wanneer dit onderling vermaan niet het beoogde resultaat (beking, tevens heilighouding gemeente) oplevert, treedt de eigenlijke tucht in werking. De oefening van de tucht is toevertrouwd aan de ambtsdragers, maar zal moeten wortelen in de gemeente (gebed voor en omgang met afdwalende leden) Zoals hierboven gesteld is deze tucht t.a.v. passieve of randkerkelijke leden de laatste 25, 30 jaar niet toegepast.

De vraag kan worden gesteld hoe een lid, dat toch al nooit meer in de kerk komt en geen gebruik maakt van de sacramenten, het zal ervaren als hem wordt medegedeeld dat hij onder tucht staat en van het Avondmaal wordt afgehouden. Wat is het effect voor dat lid, dat zich al jaren van de gemeente heeft afgezonderd en wat is het effect voor de gemeente op het vlak van "heilig houden"?

Uitgangspunten beleid GS Ger. Kerken

Uit het rapport van de Geref. Kerken GS Emmen 1989/90 zijn de volgende uitgangspunten voor nieuw beleid t.a.v. passieve leden genoemd, die ook voor ons interessant zijn:

- a. De pastorale nadruk ligt niet meer zozeer op het "toezien op", als wel op het "omzien naar."
- b. Dit betekent, dat onverschillige leden zichzelf altijd (op hun uitdrukkelijk verzoek) moeten kunnen laten uitschrijven; het lidmaatschap van de kerk mag niet worden afgedwongen; omgekeerd mag op de beëindiging ervan ook niet worden aangedrongen.
- c. Nooit mogen leden geschrapt worden na afloop van bepaalde termijnen; dan worden de kerkelijke kaders van het genadeverbond pas goed tot een "genootschap".
- d. Er ligt een nauwe relatie tussen het geestelijk gehalte van de gemeente en de mogelijkheden tot tuchttoefening; het gebed voor het verlorene bepaalt de kracht van een kerkelijke gemeenschap en niet de alertheid op administratieve duidelijkheid.
- e. In dit licht is het voeren van een schaduw-administratie van zgn. slapende leden een zwaktebod en een signaal van een falende tucht; maar het is wel beter dan "schrappen", want het laat de weg naar een reveil van de Geest open.
- f. Veel beter is het zoeken naar wegen om de gemeente weer te activeren t.a.v. de passieve leden, bijv. in de weg van "adoptie", gebedsintenties, gezinscontacten e.d.; dit alles zal bescheiden en niet opdringerig moeten plaatsvinden, gelet op de marginale plaats van de kerk in de samenleving.
- g. Men zal daarbij goed moeten letten op het onderscheid tussen "passieve leden"; de redenen van passiviteit kunnen totaal verschillen; er kan onverschilligheid zijn of twijfelmoedigheid of gefrustreerdheid of verontrusting.
- h. Bij ernstige zonden blijft de weg van Mt.18 : 15 vv. Of deze weg moet uitlopen op publieke excommunicatie zal - in het licht van Jezus' eigen omgang met tollenaars - nog eens duchtig onderzocht moeten worden. O.i. is de vraag in hoeverre de tucht (dat is toch "tjigen" met genademiddelen!) wel met de "afsnijding" (van dezelfde genademiddelen) gepaard kan gaan.
- i. Met nadruk willen wij vooropstellen, dat het geestelijk patroon van ambtelijk handelen nooit bepaald mag worden door financiële belangen; dat zou pas echt een "premie op de luiheid van de gemeente" zijn.

Opvattingen over te volgen weg binnen kerkenraad

Binnen de kerkenraad zijn in de discussie over passieve leden twee opvattingen te constateren.

1. aandringen op duidelijkheid, eventueel uitmondend in verzoek om onttrekking; het lidmaatschap moet wat voorstellen; elkaar opvolgende ambtsdragers moeten niet iedere keer weer geconfronteerd worden met leden, die zich niets aan de gemeente laten gelegen, hiervan zijn extreme voorbeelden te geven; dit werkt verlamdend naar ambtsdragers die hun taak serieus nemen;
2. het lijntje met de gemeente (wat helaas vaak niet meer is dan een administratieve registratie in ons kerkelijk register) zo lang mogelijk in stand houden; niet erop aandringen zich te onttrekken; de weg open houden; zolang mogelijk "in gesprek" proberen te blijven met betrokkenen. Soms wordt gesuggereerd een dergelijk lid te confronteren met de kosten, die de kerk minimaal voor dat lid (i.a.v. verplichte bijdragen) moet betalen.

Toepassing uitgangspunten GS Ger. Kerken op onze situatie

In de hiervoor genoemde uitgangspunten is een aantal passages ook voor onze situatie herkenbaar c.q. daarop toepasbaar.

- De gewijzigde opvattingen in de pastorale zorg over toezien op en omzien naar (a) zijn kennelijk ook bij ons terug te vinden.
- De teneur van de uitgangspunten b t.e.m. e is om niet aan te dringen op beëindiging van het lidmaatschap; sluit dit aan op onze situatie?
- Het geestelijke gehalte van de gemeente (f) is van belang voor het treffen van maatregelen t.a.v. passieve leden. Deze maatregelen, zeker als het gaat om formele tucht, moeten door de gemeente gedragen worden.
Onttrekkingen lopen door vele gezinnen heen, maar onduidelijk is hoe dit als gemeente wordt ervaren. Is er een geest van meeleven, verantwoordelijkheid voor elkaar, vormt zij feitelijk één lichaam, een echte en hechte gemeenschap?
Hoe kan de gemeente bij de problematiek van de passieve leden betrokken worden, worden geactiveerd (d.m.v. "adoptie", gebed, gezinscontacten) zonder een sfeer van veroordeling en zonder dat de wonden die dit ook bij ouders veroorzaakt worden openge maakt? De wijkkringen zouden daarvoor een kanaal kunnen zijn.
- Is voldoende duidelijk, wat de achtergrond is van de passiviteit van de leden (onverschilligheid, twijfel etc.)? (g)
Aan passieve leden zou in ieder geval moeten worden gevraagd wat het lidmaatschap (nog) voor hen betekent en aan te geven waarom zij lid van de gemeente zijn (misschien uit pieteit voor ouders, een achterdeur of kerkelijk adres willen houden?).

Conclusie

Tot nog toe heeft de kerkenraad niet uit eigen beweging besloten een lid, dat kennelijk geen enkele band met de gemeente heeft, uit het kerkelijk register te verwijderen. Evenmin is de kerkelijke tucht voor passieve belijdende leden toegepast.

De vraag moet beantwoord worden of de bestaande praktijk moet worden gehandhaafd en we moeten accepteren dat men lid wil blijven (zonder dat dit betekent dat er geen sprake mag zijn van "vermanen" en dat niet op duidelijkheid bij betrokkenen moet worden aangedrongen, wat soms kan uitmonden in een besluit tot onttrekking) of dat de kerkenraad in dezen een stringenter beleid moet voeren

Het is goed deze zaak binnen de kerkenraad te bespreken (mogelijk op een bezinningsdag) en ook de gemeente, via de wijkkringen, meer bij deze problematiek, te betrekken.

Moderamen kerkenraad NGK
Heerenveen, 8 juni 2000

Geografische/kerkelijke grenzen

1. Van leden, die buiten de grenzen van de provincie Friesland zijn gaan wonen, wordt verwacht dat zij zich aansluiten bij de Ned.Geref.Kerk in hun woongebied.

Op hun verzoek wordt hen daartoe een belijdenisattestatie of doopattest verstrekt. Een belijdenisattestatie wordt ter hand gesteld ter inlevering bij de kerk waaraan de attestatie is gericht; een doopattest wordt rechtstreeks naar de geadresseerde kerk verzonden.

2. Indien een lid besluit zich aan te sluiten bij een andere dan een Ned. Geref. Kerk zal een uittreksel uit het kerkelijk register worden verstrekt.

Het uittreksel wordt het vertrekkende lid ter hand gesteld. Een uitzondering op deze regel vormt een overgang naar een Chr. Geref. Kerk, in welk geval de onder 1 genoemde regel toepassing vindt.

3. Leden die buiten de provincie gaan wonen en binnen een jaar na vertrek geen attestatie, attest of uittreksel uit het kerkelijk register hebben aangevraagd, worden geacht te zijn vertrokken zonder een van bedoelde bescheiden te hebben aangevraagd en, indien hun nieuwe adres niet kan worden achterhaald, uitgeschreven uit het kerkelijk register.

Indien hun adres bij de kerkelijke administratie bekend is, zal de wijkouderling, voordat tot hun uitschrijving zal worden overgegaan, hen mondeling of schriftelijk attent maken op het feit dat ze nog niet een van deze bescheiden hebben aangevraagd. Als ze dit binnen een termijn van 3 maanden na afloop van dat jaar nog niet hebben gedaan, zullen ze worden uitgeschreven uit het kerkelijk register. Zij zullen dan een brief ontvangen waarin hun uitschrijving wordt meegedeeld, terwijl zij tegelijkertijd worden opgeroepen zich alsnog bij een kerkelijke gemeente aan te sluiten.

Als bijlage zal een verklaring met hun kerkelijke gegevens worden toegevoegd.

4. De kerkelijke gemeenten in die plaatsen, waar jonge leden door de week studeren of werken, krijgen bericht dat deze jonge leden in hun regio wonen, ook al blijven ze lid van de gemeente van Heerenveen.

De jongeren worden zelf ook ingelicht over dat bericht. Hen zal wel worden geadviseerd zich bij een plaatselijke Ned. Geref. Kerk aan te sluiten. Ze kunnen echter desgewenst lid blijven van de gemeente.

In de regel treedt een jaar na beëindiging van de studie of opleiding het onder 3 genoemde in werking. Zij kunnen na hun studie of opleiding dus doorgaans maximaal twee jaren lid blijven van de gemeente. Indien zij, ondanks een langer verblijf buiten de provincie na het beëindigen van studie of opleiding toch uitdrukkelijk lid van de gemeente van Heerenveen willen blijven, kan de kerkenraad, hoewel deze een dergelijk (afstandelijk) lidmaatschap ernstig zal ontraden, dit lidmaatschap aanvaarden, onder voorwaarde dat zij minimaal één keer per jaar een inhoudelijk gesprek met één of meer ambtsdragers hebben over hun belijden. De wijkouderling zal betrokkenen uitnodigen voor een dergelijk gesprek. Als regel zal dat gesprek plaatsvinden binnen de geografische grenzen van de kerkelijke gemeente van Heerenveen.

Religieuze grenzen.

1. Ten aanzien van een lid, dat blijkt geeft geen enkele band meer met de gemeente te hebben, zal niet tot afsnijding van de gemeente worden overgegaan, zolang het inhoudelijke en vermanende gesprek met dat lid mogelijk is. Het lidmaatschap zal in dat geval niet worden beëindigd dan op uitdrukkelijk verzoek van het betrokken lid.

2. Dit laat onverlet de toepassing van kerkelijke tucht als er sprake is van een ernstige zonde tegen één van Gods geboden en/of bij een pertinent en openbaar loochenen van de christelijke belijdenis.

3. De ambtsdragers zullen opzicht oefenen over en omzien naar de leden. Dit opzicht en omzien sluiten het onderling vermaan, dat de leden van de gemeente ten opzichte van elkaar behoren te oefenen, niet uit, maar veronderstellen die veeleer. Daarom is het oefenen van de tucht weliswaar toe- vertrouwd aan de ambtsdragers, maar zal deze moeten wortelen in de gemeente (door middel van gebed voor en omgang met afdwalende leden). Er ligt dus een nauwe relatie tussen het geestelijk gehalte van de gemeente en de mogelijkheid tot tuchttoefening.

4. Gezocht zal worden naar wegen om de gemeente via wijkteams en wijkkringen te activeren ten aanzien van passieve leden. Dit kan o.a. gebeuren door de weg van adoptie van het lid door een ander lid of andere leden, gezinscontacten en gebedsintenties. Daarbij zal worden gehandeld in een geest van medeleven en verantwoordelijkheid voor elkaar.

5. Tevens zal worden getracht te achterhalen wat de achtergrond van de passiviteit van die leden is (onverschilligheid, twijfelmoedigheid, gefrusteerdheid of verontrusting?).

Hen zal in ieder geval worden gevraagd, wat het lidmaatschap (nog) voor hen betekent en ook zal hen worden verzocht aan de geven waarom zij lid van de gemeente zijn, waarbij met name het actieve belijden ter sprake zal komen.

12 maart 2002